

Lausunto seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisuudistusta koskevasta luonnoksesta hallituksen esitykseksi

VN/1984/2019

(A) Vapaaehtoinen osallistuminen

(1) Pidän perusteluiden määritelmiä vapaaehtoisuudelle onnistuneina ("osallistunut omasta valinnastaan, joka hänellä on ollut riittävä kyky ja vapaus tehdä"; "onko sukupuoliyhteyden kohteena olevalla henkilöllä ollut olosuhteet huomioon ottaen kohtuullinen mahdollisuus jättää siihen osallistumatta"). Niiden käytännön vaikutusta kuitenkin nakertaa 2 momentin listaus tilanteista, joissa henkilö ei osallistu vapaaehtoisesti. Toisin kuin työryhmämietinnössä, nyt ehdotetun säännöksen kirjoitustapa ei mahdollista sitä, että vapaaehtoisuutta arvioitaisiin suoraan, sillä väitetyn raiskaustilanteen pitäisi täyttää jokin 2 momentin tilanteista.

Tällöin on mahdollista, että on tilanteita, joissa henkilö ei osallistu vapaaehtoisesti, mutta 2 momentin olosuhteita ei voida osoittaa. Sinänsä 2 momentissa luetellaan erilaisia tilanteita varsin kattavasti ja 3 kohdan lista on jätetty avoimeksi. 3 kohdan heikkous on kuitenkin se, että siinä huomio kiinnittyy uhrin tahdonmuodostus- ja -ilmaisumahdollisuuteen. Näyttökysymyksenä olennaiseksi voi muodostua se, miten uhri kuvaa kokemustaan, esimerkiksi mahdollisuuttaan kieltäytyä sukupuoliyhteydestä. 2 momentin listan ulkopuolelle jäävä tilanne voisi syntyä esimerkiksi vapaudenriistossa. Jos uhri ilmaisee suostumusta sukupuoliyhteyteen, tekijä ei käytä väkivaltaa tai uhkausta, uhri ei kerro pelänneensä ja arvioi, että "kai minä olisin voinut myös kieltäytyä" (eli uhrin itsensä mukaan hänellä oli mahdollisuus muodostaa ja ilmaista tahtonsa), mutta kuvaa tilannetta esimerkiksi niin, että vapaudenriiston takia piti helpompana suostua, tuomioistuimen voi olla hankalaa vakuuttavasti kuvata tilannetta 2 momentin mukaisena. Olisi laillisuusperiaatteen kannalta kannatettavampaa, että tällöin olisi mahdollisuus vedota suoraan vapaaehtoisuuden puuttumiseen.

Vapaaehtoisuuden puuttumistilanteiden määrittelemisen tyhjentävästi voi siis aiheuttaa tilanteen, jossa tuomioistuin 'selittää' tilanteen 2 momentin mukaiseksi, vaikka tämä ei ole luontevaa. Tilanne on samankaltainen kuin tämänhetkisen lainsäädännön kohdalla silloin, kun ratkaisija arvioi tosiasiallisesti suostumuksen puuttumista, mutta joutuu 'pukemaan' tämän väkivallan tai avuttoman tilan muotoon. Tällainen ratkaisutapa ei ole laillisuusperiaatteen kannalta suotava.

Säännökset tulisi muotoilla niin, että vapaaehtoisuuden puuttumistilanteita ei luetella tyhjentävästi, vaan vapaaehtoisuutta voitaisiin arvioida myös suoraan.

(B) Raiskaus

(1) Esitysluonnoksen sivuilla 133–134 käsitellään tilannetta, jossa sukupuoliyhteyden toteuttamistapa poikkeaa sovitusta. Tällaisista tilanteista on tarpeellista säätää. Nähdäkseni asia on kuitenkin ilmaistu perusteluissa ongelmallisella tavalla sopimusoppiin nojautuen. Rangaistavia tilanteita ei pitäisi rajata

vain tilanteisiin, joissa sukupuoliyhteyden toteuttamistavasta on ”etukäteen sovittu”. Tämä antaa ymmärtää, että jos henkilö on yleisellä tasolla pätevästi ilmaissut osallistuvansa vapaaehtoisesti sukupuoliyhteyteen, ilman etukäteistä sopimista toteuttamistavasta, toisella osapuolella on oikeutus toteuttaa sukupuoliyhteys lähestulkoon millä tahansa tavalla kunnes toinen toisin ilmaisee ilman, että kyse on seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaamisesta. Lisäksi ’sopimisesta’ herää mielikuva sopimuksen sitovuudesta. Sen sijaan seksuaalisen kanssakäymisen kuluessa kukin osapuoli tyypillisesti yksipuolisesti ja hiljaisesti ilmaisee rajoja tälle kanssakäymiselle, esimerkiksi ojentamalla kondomin tai ohjaamalla toisen liikkeitä. Tällaisilla ilmaisuilla ei tyypillisesti myöskään nimenomaisesti rajata pois muita toteuttamistapoja (vrt. perusteluissa ”Sukupuoliyhteyden osapuoli saattaa esimerkiksi -- aloittaa peräaukkoon kohdistuvan sukupuoliyhteyden henkilön kanssa, joka oli ilmoittanut nimenomaisesti suostuvansa ainoastaan sukuelimeensä kohdistuvaan sukupuoliyhteyteen.”). Myös ilmaistujen rajojen noudattamatta jättäminen loukkaa seksuaalista itsemääräämisoikeutta.

Perusteluteksti voisi olla esimerkiksi:

”Samoin tilanteissa, joissa yksi osapuoli ilmaisee rajoja sukupuoliyhteyden toteuttamistavalle, olisi näiden tahallinen noudattamatta jättäminen katsottava rangaistavaksi seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaukseksi. Sukupuoliyhteyden osapuoli saattaa esimerkiksi toiselta osapuolelta salaten jättää käyttämättä ehkäisyvälinettä, jota toinen on sanoillaan tai teoillaan pyytänyt käyttämään, tai aloittaa peräaukkoon kohdistuvan sukupuoliyhteyden henkilön kanssa, joka oli sanoillaan tai teoillaan osoittanut suostuvansa sukuelimeensä kohdistuvaan sukupuoliyhteyteen.”

Perusteluista tulisi siis poistaa vaatimukset siitä, että toteuttamistavasta sovitaan, että tämä sopimus on nimenomainen ja etukäteinen ja että sopimisessa nimenomaisesti rajataan pois muut toteuttamistavat.

(C) Seksuaalinen kajoaminen

(1) Esitysluonnoksen sivulla 144 esitetään seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkauksen olennaisuuteen liittyviä seikkoja. Perustelujen mukaan olennaisuutta voidaan arvioida myös uhrin toiminnan tai toimintamahdollisuuksien kautta: ”Loukkauksen olennaisuutta koskevan edellytyksen täyttymistä lisäävät esimerkiksi teon jatkaminen uhrin kielloista tai estelyistä huolimatta ja olosuhteet, joissa uhrin on vaikeaa estää tai lopettaa teon kohteeksi joutuminen sanoin tai teoin.” Nähdäkseni tässä sekoitetaan sen arviointi, milloin teko on seksuaalisesti riittävän olennainen, että ilman vapaaehtoisuutta tehtynä seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkauksesta muodostuu olennainen (objektiivinen arviointi), ja se, milloin teko loukkaa henkilön itsemääräämisoikeutta (vapaaehtoisuuden kriteerit, joihin vaikuttaa henkilön subjektiivinen suhtautuminen tekoon). Lausuma on myös ristiriidassa sen kanssa, että raiskauksen osalta todetaan, ettei uhrilta edellytetä kieltäytymistä, vastustelua tai puolustautumista, ja kajoamissäännöstä on tarkoitus soveltaa vastaavasti. **Kyseinen lausuma pitäisi poistaa.**

(D) Seksuaalinen hyväksikäyttö

(1) Ehdotetun säännöksen kasuistisuus on ristiriidassa muun luvun kanssa. Erityisesti kun ankarammin rangaistavassa raiskauksessa tietynlainen valta-aseman väärinkäyttö olisi säädetty rangaistavaksi vähemmän yksityiskohtaisin ilmaisuin, on 5 §:n kirjoitustapa on poikkeuksellinen. Ehdotetussa säännöksessä olisi edelleen runsaasti tunnusmerkistökäytöksiä: kohdasta riippuen 6–10. Ehdotuksessa tunnusmerkistökäytöksiä on vähemmän kuin nykyisäännöksessä, mutta pykälä ja perustelut sisältävät edelleen tarpeettomia vaatimuksia, jotka nostavat soveltamiskynnystä epätarkoituksenmukaisen korkealle. Huomioni perustuvat tekemääni tutkimukseen, jossa analysoin poliisin ei rikosta -päätöksiä, syyttämättäjäätämispäätöksiä, käräjäoikeuden tuomioita ja korkeimman oikeuden ratkaisuja (vielä julkaisematon).

(a) Pykälään ehdotetut muutokset vievät säännöstä oikeaan suuntaan. Erityisesti kannatan taivuttamisedellytyksen poistamista, sillä sanallinen taivuttaminen on näissä rikoksissa varsin harvinaista. Tyypillisemmin tekijä luottaa valta-asemansa luomaan auktoriteettiin, jonka vuoksi toinen ei osaa, voi tai uskalla kieltäytyä seksuaalisesta kanssakäymisestä. Taivuttamisena onkin pidetty oikeuskäytännössä tosiasiallista toimimista, jota ei voida pitää 'taivuttamisen' yleiskielistä merkitystä vastaavana tulkintana. Edellytyksen poistaminen toteuttaa siten paremmin laillisuusperiaatteen vaatimuksia. 2 kohdasta ja 3 kohdasta poistettavaksi ehdotettujen edellytysten ("käyttämällä törkeästi väärin tämän kypsymättömyyttä" ja "olennaisesti" heikentynyt) itsenäinen sisältö on oikeuskäytännössä jäänyt epäselväksi ja ne ovat nostaneet soveltamiskynnystä kohtuuttoman korkealle, joten kannatan myös niiden poistamista. 4 kohdan muotoilu, jossa 'riippuvuus' on korvattu 'valta-asemalla', kuvaa paremmin tosiasiallisia tilanteita, jotka voisivat tulla säännöksen piiriin. Hyvää on myös se, että 4 kohdan piiriin tulevia valta-asematyyppisiä ei olisi rajattu.

(b) Sivulla 148 määritellään 'aseman hyväksikäyttäminen'. Määritelmä perustuu valta-aseman käyttämiseen toisen tahdonmuodostukseen vaikuttamiseksi. Kuitenkin valta-asemaa voidaan käyttää myös vaikeuttamaan tahdonilmaisua. **Määritelmää olisi siksi syytä täydentää esimerkiksi seuraavasti:** "Aseman hyväksikäyttämällä tarkoitetaan sitä, että henkilö väärinkäyttää asemansa tuomaa mahdollisuutta vaikuttaa heikommassa tai alistaisessa asemassa olevan päätökseen seksuaaliseen tekoon ryhtymisestä ***tai vaikeuttaa tällaisen henkilön tahdon ilmaisemista, kuitenkin niin, ettei kysymys ole vielä raiskauksen tai seksuaalisen kajoamisen tunnusmerkistön täyttävästä teosta.***"

(c) 2 kohdan soveltamiselle on asetettu edellytys nuoren kypsymättömyydestä, jota on vielä täydennetty sivulla 150 olevalla lausumalla: "Säännöksen tarkoituksena onkin suojata erityisesti niitä nuoria, jotka ovat ikäisiään henkisesti kehittymättömämpiä ja kykenemättömämpiä käyttämään seksuaalista itsemääräämisoikeuttaan." Erittäin epäselväksi jää, mitä 'kypsymättömyydellä' käytännössä tarkoitetaan.

Yksi tulkinta on, että säännöksellä suojataan ainoastaan nuoria, jotka ovat ikätasoaan kypsymättömämpiä. Tämänhetkessä oikeuskäytännössä ikätasoa suurempi kypsymättömyys sekä tekijän tietoisuus tästä ovat olleet soveltamisedellytyksenä. Tämä on tehnyt säännöksen soveltamisesta vaikeaa, koska kypsymättömyyden arviointi on hyvin vaikeaa. Tällaisen arvion tekeminen voi olla vaikeaa ammattilaisellekin, joten tekijän on helppo vedota tahallisuuden täyttymättä jäämiseen. Käytännössä esimerkiksi lievästi kehitysvammaiset nuoret, joita voitaisiin pitää säännöksen keskeisenä uhriryhmänä,

eivät ole saaneet säännöksestä suojaa, sillä lievä kehitysvamma ei välttämättä heti ilmene, varsinkaan lyhyessä tuttavuudessa.

Toinen tulkinta on, ettei ikätasoa suurempaa kypsymättömyyttä välttämättä edellytetä, vaan säännöksellä voidaan suojata myös kypsydeltään ikätasoisia nuoria. Tämä on kuitenkin ristiriidassa sen kanssa, että ”16–17-vuotiaiden osalta yleisenä lähtökohtana ei voi pitää seksuaalista kypsymättömyyttä”. Onko ikätasoinen kypsyys siis kypsyttä vai kypsymättömyyttä? Milloin ikätasoinen kypsyys onkin kypsymättömyyttä? Vaikka tämän ikäisiä nuoria ei pidettäisikään seksuaalisesti kypsymättöminä, ovat he kuitenkin vielä alttiimpia vaikuttamiselle erityisesti silloin, kun nuori on vaikeassa elämäntilanteessa tai kun ikäeron lisäksi asiassa vaikuttaa muunkinlainen suhde, kuten ystävyys- tai tuttavuusuhde. Ikätasoisetkin 16–17-vuotiaat tarvitsevat siis suojaa huomattavasti vanhemman osapuolen sosiaaliselta painostukselta. Kypsyden tai kypsymättömyyden sijaan olennaista onkin nuoren haavoittuvuus, joka voi johtua monenlaisista tekijöistä: vaikeasta perhetilanteesta, uudesta elämäntilanteesta, vammaisuudesta tai terveydentilaan liittyvästä seikasta (mukaan lukien päihderiippuvuus), taloudellisesta epävarmuudesta, sosiaalisesta syrjäytymisestä (joka voi liittyä myös etniseen, seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuulumiseen, maahanmuuttaja-asemaan tai syrjäseudulla asumiseen) tai asunnottomuuteen.

Lisäksi vaatimus nuoren kypsymättömyydestä on haitallinen, sillä se johtaa uhrin kypsyden arviointiin rikosprosessissa.

2 kohdan vaatimus kypsymättömyydestä pitäisi poistaa. Kypsymättömyys voitaisiin korvata esimerkiksi haavoittuvuuden käsitteellä tai viittauksella olosuhteisiin (“-- päättää seksuaalisesta käyttäytymisestään on hänen haavoittuvuutensa/olosuhteiden sekä osapuolten ikäeron vuoksi --”).

(d) 2 kohdassa ei liene perusteltua säilyttää viittausta ’kykyyn’ päättää seksuaalisesta käyttäytymisestä, kun esimerkiksi 3 ja 4 kohdissa sekä raiskauspykälässä viittaukset kykyyn on korvattu viittauksella ’mahdollisuuteen’. Tässäkin säännöksessä nuoren ’mahdollisuus’ päättää seksuaalisesta käyttäytymisestä kuvaisi tilannetta paremmin kuin ’kyky’. **2 kohdan viittaus ’kykyyn’ olisi syytä korvata viittauksella ’mahdollisuuteen’.**

(e) 3 kohdan laitosedellytys ei ole perusteltu, koska lähtökohtana on nykyisin avohoito. Vakavastikin sairaita tai vammaisia saatetaan hoitaa kotona, ja he ovat yhtä lailla alttiita hyväksikäytölle sellaisten henkilöiden toimesta, jotka ovat heihin nähden valta-asemassa. Jos hoitoa vaativa sairaus tai vammaisuus sekä sen aiheuttama tahdonmuodostus- tai -ilmaisukyvyyn heikkeneminen on tekijän tiedossa, ei ole mitään syytä, miksi tekijä ei syyllistyisi yhtä moitittavaan seksuaaliseen hyväksikäyttöön henkilön ollessa kotihoidossa kuin silloin, kun henkilö on hoidettavana laitoksessa. Vaatimus laitoshoidosta ei ole myöskään loogisesti ottaen perusteltu, sillä ehdotetun tai nykyisen 3 kohdan sanamuodossa tai nykyisen 3 kohdan soveltamiskäytännössä ei edellytetä, että teko tapahtuisi laitoksessa tai että tekijä olisi esimerkiksi laitoksen henkilökuntaa tai mitenkään mukana uhrin hoitamisessa. Tekijä voi olla myös täysin ulkopuolinen henkilö, esimerkiksi perheenjäsen tai tuttava, jonka hoidettava tapaa ollessaan vierailulla laitoksen ulkopuolella. Soveltamisedellytyksenä on tältä osin ainoastaan se, että tekijä on tietoinen siitä, että uhri on hoidettavana laitoksessa. Sen sijaan jos uhri on kotihoidossa, rangaistavuutta arvioidaan ja arvioitaisiin jatkossakin 4 kohdan nojalla, jonka soveltamiskynnys on korkeampi.

3 kohdan edellytys laitoshoidosta tulisi poistaa ("-- henkilön, jonka mahdollisuus muodostaa tai ilmaista tahtoaan on sairauden, vammaisuuden tai muun heikkoudentilan vuoksi heikentynyt --").

(E) Lapsiin kohdistuvat rikokset

(1) Perusteluissa pitäisi tuoda selkeästi esiin, että myös aikuisiin kohdistuvien rikosten tunnusmerkistöjä voidaan soveltaa alle 16-vuotiaiden uhrien kohdalla silloin, kun lapsiin kohdistuvan rikoksen tunnusmerkistö ei jostain syystä täytykään. Tällainen tilanne voi syntyä, kun tekijän tahallisuus lapsen iästä ei täyty (kuten esim. KKO 2014:54), mutta esimerkiksi raiskauksen tunnusmerkistökäsitteet voidaan todistaa. Perusteluissa ei varsinaisesti kielletä soveltamasta aikuisiin kohdistuvien rikosten tunnusmerkistöjä lasten kohdalla, vaikkakin esim. sivulla 130 raiskauksesta todetaan: "Säännös ei soveltuisi alle 16-vuotiaisiin kohdistuviin tekoihin, jotka olisivat erikseen rangaistavia 12 ja 13 §:n nojalla." Tämä lausuma pitäisi selkeyttää esimerkiksi muotoon "alle 16-vuotiaisiin kohdistuviin tekoihin silloin, kun ne olisivat erikseen rangaistavia --/kun niihin voitaisiin soveltaa 12 ja 13 §:ää". **Perusteluihin pitäisi myös lisätä yleinen maininta, esimerkiksi: "1–5 §:n tunnusmerkistöjä voitaisiin kuitenkin soveltaa myös alle 16-vuotiaiden uhrien kohdalla silloin, kun 12–16 §:t eivät sovellu esimerkiksi tahallisuuden täyttymättä jäämisen takia." Tällainen maininta sopisi sivulle 129.**

(2) Sanamuotonsa perusteella esimerkiksi raiskaussäännöstä voitaisiin tarvittaessa soveltaa myös alle 16-vuotiaan kohdalla. Tilanne on toinen seksuaalisen hyväksikäytön osalta, jonka 1 ja 2 kohdat on rajattu koskemaan kuusitoista mutta ei kahdeksantoista vuotta täyttäneitä. Tällöin voi syntyä tilanne, että tahallisuuden puuttumisen takia 12–16 §:ää ei voida soveltaa, mutta myöskään 5 §:n 1–2 kohtaa ei voida soveltaa, vaikka valta-aseman hyväksikäyttö ja muut tunnusmerkistökäsitteet voitaisiin todistaa, sillä uhri ei olisi 16 vuotta täyttänyt. **5 § 1 ja 2 kohtien alut pitäisi palauttaa muotoon "kahdeksatoista vuotta nuoremman henkilön".**

(F) Seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta

(1) Rikosnimikettä 'seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta' on kritisoitu, sillä se normalisoi ajatusta, että nuoret voisivat tarjota seksuaalipalveluja. Ehdotan uudeksi nimikkeeksi 'Korvauksen tarjoaminen nuoreen kohdistuvasta seksuaalisesta teosta', josta käy ilmi teon moitittavuustekijä eli korvauksen tarjoaminen ilman, että otetaan kantaa siihen, voidaanko nuoren ajatella tarjoavan seksuaalisia palveluita tai mieltääkö nuori itse tällaista palvelua tarjoavansa. Pykälän 2 momentti olisi tällöin syytä muuttaa esimerkiksi muotoon "tuomitaan myös se, joka osallistuu 1 momentissa tarkoitettuun sukupuoliyhteyteen tai seksuaaliseen tekoon, josta toinen on luvannut tai antanut korvauksen".

(G) Sukupuoliyhteys lähisukulaisten kesken

(1) Raiskauskeskus Tukinainen on lausunnossaan tuonut esiin, että lähisukulaisten välisen sukupuoliyhteyden rangaistavuus vaikuttaa raiskausrikosten ilmoittamiseen. Käytännössä rangaistusuhka kannustaa aikuisena lähisukulaisensa raiskaamaksi joutunutta olemaan ilmoittamatta raiskauksesta poliisille, elleivät todisteet ole todella vahvat (ks. esim. Turun HO R18/990). Oikeudellinen

avustaja tai terapeuttiin ei voi suositella rikoksen ilmoittamista tilanteessa, jossa asiakas saattaa itse joutua syytetyn asemaan.

Rikoslainsäädännöllä ei voida tehokkaasti vaikuttaa aikuisten väliseen vapaaehtoiseen seksuaaliseen kanssakäymiseen (käyttäytymiseen) eikä erityisesti perheen sisäisten seksuaalisten jännitteiden syntymiseen (tunteisiin), joten kriminalisointi ei todellisuudessa toteuta tarkoitustaan suojata ”perheen kiinteyttä ja perhesuhteita laajemmin”. Rikoslaki on väärä ja tehoton väline moraalikysymysten ratkaisemiseen. Lisäksi ottaen huomioon, että tällainen seksuaalinen kanssakäyminen on käytännössä sosiaalisesti paheksuttavaa ja siten yksityisenä pidettävää, tapaukset todennäköisesti tulevat viranomaisen tietoon vain silloin, kun tilanteeseen liittyy epäily jostain muustakin rikoksesta. Riski siitä, että rikoksen uhri tulee tuomituksi, on siis suuri.

En kannata Tukinaisen ehdotusta, että säännös muotoiltaisiin niin, että ainoastaan vanhempaa osapuolta rangaistaisiin. Seksuaalisen väkivallan tekijä voi myös olla oma (aikuinen) lapsi tai lapsenlapsi. Esimerkiksi jälkeläistensä huolenpidosta riippuvaiset ikääntyneet henkilöt ovat alttiita seksuaaliselle väkivallalle. Tällöin Tukinaisen mallin mukaan tuomittaisiin uhri ja vapautettaisiin tekijä, jos raiskausta ei kyetä todistamaan. Tämä olisi vielä nykytilaakin pahempi oikeudenloukkaus.

Vaikka RL 17:22 ei ole seksuaalirikos ja siten ei kuulu uudistuksen ytimeen, se vaikuttaa seksuaalirikosten ilmoittamiseen ja tapausten käsittelyyn. Siksi säännös olisi luontevaa kumota uudistuksen yhteydessä. Uhrin pitää saada raiskausasia tutkituksi ilman pelkoa tuomituksi tulemisesta. **Säännös sukupuolilyhteydestä lähisukulaisten kesken pitäisi kumota.**

Otava Piha

OTM, tutkija (väitöskirja)

Helsingin yliopisto

otava.piha@helsinki.fi

050 3131 950

Tämä lausunto ei ole miltään osin Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan lausunto, jota lausuntopyynnön jakelussa pyydettiin.